

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ
ВИКЛАДАН**

**УНІФІКАЦІЙНІ
ТЕНДЕНЦІЇ В ПОЛІТИЦІ ГЕТЬМАНЩИНИ У ДРУГІЙ
ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконав:

здобувач 07-442 групи
Спеціальності 032 Історія та
археологія
Освітньо-професійної програми
Історія та археологія
Мошнягул Микита Олександрович

Керівник

кандидатка історичних наук,
доцентка Батенко Г.В.

Рецензент

Добровольська В.А.
к.і.н., доцентка, завідувачка
кафедри соціально-
гуманітарних дисциплін та
інноваційної педагогіки
Херсонської державної морської
академії

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ОБ'ЄДНАННЯ ГЕТЬМАНЩИНИ	
1.1. Політичне становище Гетьманщини в періоді руїни та передумови повстання на Лівобережжі.....	7
1.2. Зміна політичного курсу Брюховецького і початок лівобережного повстання.....	10
1.3. Події в межах Правобережного гетьманату. Встановлення П. Дорошенком своєї влади над “обома берегами дніпра”.....	12
РОЗДІЛ 2. НЕВДАЛИЙ ХІД УНІФІКАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПЕТРА ДОРОШЕНКА	
2.1. Повернення П. Дорошенка на Правобережжя і протистояння з Петром Суховієнком.....	18
2.2. Події на Лівобережжі і політика Дем'яна Многогрішного.....	22
ВИСНОВКИ	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	27
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	27
ДОДАТОК А	30
ДОДАТОК Б	31

ВСТУП

Актуальність дослідження: Події 1664-1669 років під час руїни, можна вважати одними з найбільш важливими для цього періоду і для українського періоду в цілому, коли українська історія стає більш важливою через боротьбу української нації за можливість бути вільною і самостійно визначати своє майбутнє.

Суб'єктами цих подій стали різні групи населення та представники політичної верстви. Як для сучасної політичної нації, актуальними стають відношення між різними групами і політиками того часу. А разом з внутрішньою політикою актуальною залишається й зовнішня, коли Росія знову розв'язала з Україною війну. Тому на рахунок цього актуальною є тогочасна стратегія Росії у порівнянні з теперішньою.

Також слід зазначити, що внутрішня політика України в період руїни є однією з головних сучасних проблем в її історії.

Об'єкт дослідження: політика Гетьманщини у другій половині XVII століття.

Предмет дослідження: аналіз внутрішніх та зовнішніх політичних та воєнних процесів в 1660-х роках і особливо ходу тогочасних уніфікаційних тенденцій.

Мета дослідження: проаналізувати тенденції політики Гетьманщини в 1666-1669 роках.

Завдання дослідження:

-проаналізувати політичне становище Гетьманщини в періоді руїни і передумови повстання на Лівобережжі;

-проаналізувати зміну курсу Брюховецьким і лівобережне повстання;

-визначити особливості звільнення Лівобережжя і встановлення Дорошенком своєї влади над “ обома берегами Дніпра”;

-дослідити відхід П. Дорошенка з Лівобережжя і боротьбу Петра Суховієнка з правобережним гетьманом;

-проаналізувати дії Дем'яна Многогрішного на Лівобережжі після відступу Петра Дорошенка як кінець спроби об'єднання Гетьманщини в 1668 році.

Хронологічні межі: 1660-ті роки XVII ст. – доба Руїни.

Територіальні межі: Лівобережна і Правобережна Україна, Запорожжя, Західна Україна, Південна Україна. Прикладається карта у додатку.

Джерельна база. Необхідною умовою якісних змін історичних наук в Україні є розширення джерельної бази досліджень, особливо щодо тих періодів історії України, об'єктивне осмислення яких ще попереду. Серед них – історія гетьманства, понад сто років розвитку українських земель у складі Російської держави – від Переяславської ради 1654 року до остаточної ліквідації української автономії та наступного запровадження загального імперіалізму у 1872 році.

Протягом півстоліття – від початку 1930-х до початку 1980-х років – в українській радянській історіографії тема історії Гетьманщини майже не розроблялася, а сам термін «Гетьманщина» зник як термін для позначення території з особливим суспільно-політичним устроєм і певною автономією.

Про можливість зробити крок вперед у вивченні історії гетьманства свідчить широкий спектр історичних джерел, що зберігаються в архівах України та за її межами. Слід зазначити, що багато документів зникли безповоротно, і в багатьох випадках це «багато» має чітко визначені томи, в яких джерела підтверджують знищення цінних документів.

Так, О. М. Маркевич був свідком руйнування у 1930-х роках архіву в Глухові, краєзнавець І. О. Курилов сам бачив у 1853 році, як у Ромнах три вози актів із контори “Сотея” кинули в старий колодязь і закопали. В архіві Малоросійської колегії за описом справ, переказів; в канцелярії чернігівського губернатора було 748 457 справ, а після перевезення до Харкова Д. І. Багалій свідчив, що їх там було лише 218 484. Можна продовжити цей ряд фактів про знищення документів з історії України, навмисно або просто через необізнаність посадових осіб. Маємо також свідчення про пожежі в Києві, Чернігові, Новгороді-Сіверському, Переяславлі, Глухові, Гадячі, внаслідок яких загинули справи різних установ — магістратських, ратушних, полкових, сотенних, судових.

Нині в багатьох архівосховищах зберігається значний масив джерел з історії Гетьманщини, основним з яких є ЦАДА. ЦДВІА, Російський архів зовнішньої політики, Архів Санкт-Петербурга, ЦДІА України в Києві, Відділ рукописів ЦНБ АН України. Всередині кожного архіву документи розпорошені між різними фондами, і при цьому існуючі єдині фонди штучно розподілені між різними архівами. Значний за кількістю справ фонд 124 («Малоросійські справи») нині поділено на дві частини (зі збереженням номера та назви фонду).

Історіографія дослідження. Значним кроком вперед в неупередженій оцінці розвитку вітчизняної історичної науки стали перші з часів незалежності навчальні посібники з історіографії України, авторами якого є В.В. Кравченко, В.П.Коцур та А.П. Коцур.

Тема доби руїни у зазначений час привертала увагу багатьох українських істориків. М. Костомаров, з'ясовуючи хід політичного протистояння у 1668-1669 рр., дійшов до висновку, що кожний з претендентів на об'єднання Гетьманщини по-своєму шукав самостійність для України. М. Грушевський оцінював П. Дорошенка як відданого

“душею і тілом” справі звільнення України, який на думку історика намагався повторити успіх Б. Хмельницького.

М. Андрусак першим відокремив, як об’єкт дослідження, протистояння між П. Суховієм та П. Дорошенком у 1668-1669 років. Окремих сторін міжособної боротьби торкнувся й Д. Яворницький.

М. Петровський працюючи над “Літописом Самовидця” спростував міф про причину залишення П. Дорошенком Лівобережжя у липні 1668 року. Відомий український історик Д. Дорошенко вперше повністю відтворив повну картину боротьби за владу у 1668-1669 рр. та її наслідки. У радянській історіографії діяльність українських гетьманів того часу оцінювалася тільки негативно.

У незалежній Україні сильно збільшився інтерес до вивчення політичної історії гетьманату. У працях М. Крикуна, Л. Мельника, О. Струкевича, В. Смоля і В. Степанкова зроблено багато для дослідження тодішньої політичної культури народу та еліти. Із зарубіжних істориків можна вказати Я. Перденю, котрий у монографії “Петро Дорошенко і Польща” вперше показав постать П. Дорошенка як українського патріота. З теми періоду гетьманування І. Брюховецького значними є декілька монографій В. Горобця, які торкаються політичних подробиць його правління і відношень з Росією.

РОЗДІЛ 1.

ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ ГЕТЬМАНЩИНИ В ПЕРІОД РУЇНИ

1.1. ПЕРЕДУМОВИ ЛІВОБЕРЕЖНОГО ПОВСТАННЯ

На момент 1663 року обставина розділу єдиної Гетьманщини на Запоріжжя, Лівобережжя і Правобережжя стала об'єктивною реальністю, не дивлячись на стремління більшої частини старшини до політичного об'єднання. На лівому березі гетьман І. Брюховецький переміг політичних опонентів і оволодів гетьманською булавою під час “чорної” ради. В правобережній частині П. Тетеря домогся підтвердження свого гетьманства польським королем і перегроти більш самостійницького кандидата Г. Гуляницького.

Лівобережний похід Яна Казимира в 1664 р. зазнав краху і польська армія разом з німецькими найманцями була розгромлена росіянами в битві на річці Десні. Через свою королівську орієнтацію, придушення Правобережного повстання козаків, виступ опозиційної до Яна Казимира шляхти і нездатність об'єднати правобережні козацькі маси, П. Тетеря втратив контроль над Правобережною Україною і був замкнений у Чигирині. Там він і зрікся булави, і емігрував в Річ Посполиту. Новим гетьманом став С. Опара який почав використовувати татарський фактор у своїй внутрішній політиці, але через невдалу облогу містечка Мотовилівки, він був заарештований власними татарськими союзниками через “непослух”[1], і незабаром П. Дорошенко завдяки відіграшу головної ролі в перевороті проти С. Опари, на проведеній раді був затверджений старшиною як новий гетьман. На відміну від свого попередника П. Дорошенко стратегічно проявляв схильність до польського короля і виношував плани об'єднати обидва береги Дніпра за допомогою кримських татар. Проводячи політику об'єднання

Правобережної України, П. Дорошенко посилював свій режим і ставав більш самостійним від Польщі, хоча намагався досягнути компромісу із нею [2].

Тим часом І. Брюховецький посилював свою владу на Лівобережжі. Разом з російськими військами він успішно витримав облогу Глухова Я. Казимиром і після розгрому польських військ зберіг за собою статус лівобережного гетьмана. В 1665 р. знаходячись в нестабільному положенні лівобережний гетьман дізнався про переговори єпископа Мефодія з російською владою. Єпископ радив росіянам збільшити військовий контингент в українських містах та стягувати з міщан податки у скарбницю, позбавляючи козаків від надходження цих коштів [3]. Розуміючи небезпечність свого політичного положення І. Брюховецький відправився до Москви вести переговори з російським урядом. Лівобережний гетьман прийняв вимоги російської сторони, віддавати податки з міст до царської скарбниці та робити це через російських воєвод. Також І. Брюховецький підписав з російським урядом Московські статті 1665 р. за якими лівобережний гетьман не міг вести власну зовнішню політику і Київська митрополія повинна була підпорядковуватися Московському патріархові.

Після підписання Московських статей не треба було довго чекати на незадоволення серед українських міщан, духовенства і патріотично налаштованої старшини. Своє незадоволення оголосили церковні ієрархи, очолюванні єпископом Мефодієм. Можна сказати, що цими статтями І. Брюховецький перегравав Мефодія, і налаштував його проти політики Москви. Але головною протестною групою були міщани, які в містах працювали на своїй землі, і були незадоволенні службовими зловживаннями зі сторони російських воєвод, які збирали податки з населення. Тому вже в 1666 р. селяни і козаки Переяславщини організовують виступ проти російських воєвод. Через стихійність виступу і обмеженість повстання територією

Переяславського полку, воно було швидко придушено за наказом І. Брюховецького [4].

П. Дорошенко намагався підтримати повстанців, але відправлених ним сил було мало для розвинення повстання. Не дивлячись на невдалий результат Переяславського повстання, серед лівобережних козаків воно було першою тріщиною в московському пануванні над Лівобережжям.

Переходячи до подій 1667 р. слід згадати також стан політики на Запорізькій Січі. В 1666 р. незадоволені умовами Московських статей, запорожці змістили кошового отамана Л. Шкуру й обрали отаманом І. Рога як виразника своїх інтересів. Одразу після свого виступу запорожці почали звинувачувати І. Брюховецького в непослідовності. Опозиційний рух продовжував нарощуватися, що дало запорожцям можливість почати облогу Кодака з ціллю змусити росіян покинути місто. У травні російський гарнізон який знаходився в місті за договором з Росією був вигнаний, що також збільшило напругу між І. Брюховецьким, Запоріжжям і Москвою, бо до обрання Ждана-Рога запорізьким отаманом, той мав гарні стосунки з Запоріжжям[5].

З огляду подій 1665-1666 рр. на теренах Лівобережжя можна зробити висновок, що між І. Брюховецьким та представниками українських груп в політиці “зверху”, а також російським царем, то була присутня певна напруга, але лівобережний гетьман зміг оволодіти ситуацією та частково повернути її на свою користь. Якщо ж говорити про групи інтересів “знизу”, то політика І. Брюховецького безперечно викликала невдоволення населенням Переяславщини і розриву відношень з Запоріжжям.

1.2. ЗМІНА ПОЛІТИЧНОГО КУРСУ ІВАНОМ БРЮХОВЕЦЬКИМ І ЛІВОБЕРЕЖНЕ ПОВСТАННЯ

Під час літа 1667 р., лівобережний гетьман був незадоволений підписаним Андрусівським перемир'ям. Паралельно він звертався до Олексія Михайловича з пропозиціями для покращення відношень з Запоріжжям після вбивства російського посла Ладожинського, і в черговий раз звертався з приводу військової допомоги. В свою чергу російський цар звинувачував гетьмана в ухилянні від системного збору податків за Московськими статтями: “О сборе хлебных и денежных доходов на раздачу нашим служилым людем казаки не дают собирать... и ты от своевольства казаков не сдерживаешь”[6].

Цар попереджав гетьмана про жахливість можливого розриву союзу з Росією в релігійному контексті: “А как мы великий государь нынешнюю казацкую шатость слышим, что возненавидев согласной христианской мир, взволновались на Восточную церковь. Юдейскими сонмищи, яко на Христа, и такие страшные несогласия, которые праведному суду Божию подлежат, нам же свойственнейшими всенадежное упование возложа на всеилную Божию помощь, заступлением надежды христианские Богородицы и Киевопечерских чудотворцев всечасные молитвы, и которые истинные христиане сыны Восточные матери церкви в верном постоянстве обращутца, и за тех учнем, яко наше царское величество, так и брат наш, его королевское величество, и обоими нашими государствами стоят и оборонять всеми силами, сколько милосердный Господь Бог помощи Подаст” [7]

6 Лютого 1668 р. Олексій Михайлович вислав гетьману положення Андрусівського миру, попередив його про відправлення в Україну військ та дозвіл Запоріжжю розпоряджатися власними податками. Прямо перед цим 19 січня І. Брюховецький збирає таємну старшинську раду в Глухові, на якій

проголошує необхідність розриву з Росією і вигнання усіх російських воєвод з військовими залозами [8]. Як не дивно він був підтриманий старшиною і вона одразу запропонувала йому звернутися за допомогою до Порти та Криму, а також об'єднати сили з П. Дорошенком.

На початку лютого І. Брюховецький провів мобілізацію полків та воєнні приготування до повстання. 10 лютого І. Брюховецький у листі до міщан підписався без згадування Олексія Михайловича як протектора і виклав зміст причин своєї відмови від царської зверхності: “Коли послі Московські с Польськими комісарами мир, між собою домовившись, учинили і присягою підтвердили, що з обох сторін, тобто з Московської і Польської, Україну Вітчизну нашу милую розоряти, пустошити, і ні у що всіх великих і малих на ній жителів вигубивши обернути...” [9]. Крім того, І. Брюховецький спеціально надіслав листи до населення Слобідської України і Сумщини. Вслід за початком повстання, гетьман звернувся до російських воєвод в містах, запропонувавши їм вивести свої залози з міст. У відповідь на це російський цар наказав повідомити йому про стан антиросійських настроїв, а також віддав наказ воєводам не покидати міста.

Проаналізувавши вищезгадані фрагменти листів І. Брюховецького, ми можемо зробити висновок, що основним мотивом який став іскрою до повстання, був Андрусівський договір. До цього також додавалася “свавільна” поведінка в українських містах російських воєвод.

Також в контексті повстання цікаво, що з середини січня 1668 р. на Лівобережжі стрімко зростало покозачення населення, яке посилювало визвольний рух. Російські воєводи засвідчували масовий перехід незадоволених міщан у козацький стан через спротив до сплачування податків.

Протягом першої половини 1668 р. з українських міст було вигнано російські військові залоги. Тепер російські війська утримували контроль лише за фортецями Переяслава, Ніжина, Острі й Чернігова.

Показовою в цих подіях є роль І. Самойловича який приймав активну участь у повстанні "...в малом городке... осадили накрепко, и покопали кругом шанцы, и из пушек и из мелкого ружья стреляют безпрестанно" [10]

Одночасно І. Брюховецький звертається до донських козаків, щоб почати переговори з можливим союзником. В своєму звертанні він обґрунтовує причини які спровокували його до розриву Московських статей і обґрунтовує свій політичний курс в контексті релігії.

Можна зробити висновок, що Андрусівський мир став головною причиною, яка підштовхнула І. Брюховецького розірвати Московські статті і очолив повстання проти російського володарювання на Лівобережжі.

1.3. ПРАВОБЕРЕЖНА УКРАЇНА І ВСТАНОВЛЕННЯ ПЕТРОМ ДОРОШЕНКОМ СВОЄЇ ВЛАДИ НАД "ОБОМА БЕРЕГАМИ ДНІПРА"

Повертаючись до політики яку втілював в життя П. Дорошенко на протязі 1666-1668 років. Після падіння гетьманату П. Тетері режим П. Дорошенка зміцнювався з кожним місяцем, а Річ Посполита була ослаблена внутрішньополітичною кризою яку спричинило протистояння Яна Казимира з шляхетською конфедерацією під керівництвом коронного гетьмана Є. Любомирського. П. Дорошенко не був орієнтований на Варшаву як його попередник, і бажав залишатися у протекції польського короля на прийнятних для Козацької України умовах, а також об'єднати її під своєю владою.

Польська сторона займала протилежну точку зору, але вона ніяк не могла змусити П. Дорошенка відмовитись від своєї політики, бо той мав підтримку кримських татар.

Також на момент 1666 р. російського царя і лівобережного гетьмана, дуже непокоїло питання збереження контролю над Лівобережжям. Олексій Михайлович жадав приєднати більше територій за миром, а І. Брюховецький не хотів втратити свою владу над Лівобережжям. В той же час російська сторона вже розуміла, що сили на просування в Білорусі чи на Правобережжі виснажені. Поляки одночасно з ними також не мали сил для нового походу і збагнули, що потрібно швидше підписувати мир і змінювати політичну ситуацію в Україні на свою користь.

П. Дорошенко розумів фатальні наслідки в роз'єднанні Гетьманщини. Щоб зупинити неминучий процес підписання мирної угоди, правобережний гетьман проводив воєнні акції проти лівобережних і російських військ, а також підтримував Переяславське повстання.

Щоб дещо збільшити польський контроль над Правобережжям Ян Казимир без консультацій з гетьманом, відправив в Правобережну Україну мобілізованих жовнірів, які повинні були утримуватися за рахунок українського населення [11]. Після приходу цієї новини до П. Дорошенка він в дусі свого політичного курсу висловив свій протест на це рішення. Разом з цим положення польського уряду у відношеннях з Правобережною Україною було погіршене невизнанням П. Дорошенка в якості гетьмана (король не вислав йому клейноди) і нехтуванням прагнень української сторони укласти новий договір на більш сприятливих умовах.

Одночасно з процесом мирних переговорів Польщі і Росії на Правобережжі зростала присутність татарських військ. Вже 8-9 вересня

1666 р. в Україну прибули війська під командуванням нурадина-солтана Девлет-Гірея.

Після прибуття на Правобережжя польських військ під командуванням С. Маховського, воєнний конфлікт між козацькими й польськими військами неможливо було зупинити і у ході переміщення військ поляки почали вчиняти свавілля місцевого населення. Вже у другій половині грудня 1666 р. війська С. Маховського були вщент розбиті.

Одразу після розгрому і польський уряд пішов на поступки Росії і підписав 30 липня 1667 р. Андрусівський договір. Після підписання Порта і Кримське ханство не схвалили цього мирного договору і запропонували Варшаві не вигідні умови відновлення васалітету правобережного гетьманату. В той же час П. Дорошенко захоплює фортецю Чигирину і посилює свій контроль над Правобережжям. І вслід за цим гетьман вдається схилитися до ідеї, яка значно вплине на процес об'єднання України в майбутньому. А саме до воєнного походу на терени Західної України з ціллю витіснити поляков за Віслу. Спочатку він не дуже охоче підтримує задум походу в Західну Україну, а потім відмовляється від нього[12].

З огляду на майбутній розвиток подій, ми розуміємо, що П. Дорошенку було краще залишитися при своїй думці і покращувати свої відносини з кримським ханом і Запоріжжям. В. Смолій і В. Степанков навіть відмічають ріст об'єднувчих настроїв серед населення за рахунок пропаганди і переговорів з козацькою старшиною: “Від середини червня 1667 р. ситуація щодо реалізації плану об'єднати обидві частини Гетьманщини почала змінюватися на краще. Хоча на раду на Росаву не з'являлися ані запорожці, ані лівобережні козаки й старшини, ідея об'єднання козацької України знаходила дедалі більше прихильників, причому володарем булави вони хотіли бачити саме Дорошенка.”[13].

Отже, далі П. Дорошенко помиляється і все ж таки приймає рішення готуватись до походу на Західну Україну. В результаті похід завершився стратегічною поразкою П. Дорошенка і поверненням до польської протекції, а налагоджені відношення з Аділ-Гіреєм були розірвані через розорення І. Сірком Кримського ханства. Тобто на момент 1667 р. П. Дорошенко погіршив свої відносини з потенційним союзником в об'єднанні Козацької України.

Після провального походу П. Дорошенко не зневірився і продовжив активно займатися політикою. Гетьман відправив нове посольство в Стамбул, підтверджуючи протекцію формально встановлену в 1666 р. після Лисянської ради. Також П. Дорошенко зав'язав відношення з С. Разіним.

Наприкінці січня-на початку лютого П. Дорошенко скликав старшинську раду на якій приймав участь представник гетьмана І. Брюховецького. Рада підтвердила підтримку Лівобережного повстання і оголосила про початок боротьби з російськими залогами [14]. Також про готовність підтримки повідомляв правобережному гетьману І. Сірко.

Отже, в лютому 1668 р. починається повстання і супроводжується успішним захопленням російських фортець лівобережною старшиною. П. Дорошенко прекрасно усвідомлює, що його успіх залежить від підтримки Стамбула та Бахчисарая. 6 березня 1668 р. посольство П. Дорошенка почало переговори з султаном який зі своєї сторони підтвердив згоду на прийняття під протекцію Правобережної Гетьманщини [15].

Не просто склалися відношення П. Дорошенка та І. Брюховецького з кримським ханом Аділ-Гіреєм. На початку квітня до кримського хана прибуло нове посольство І. Брюховецького, яке повідомило про повний розрив з Росією і прохало відновити військовий союз, щоб отримати військову підтримку від хана. Кримська еліта була

зацікавлена в послабленні російського впливу на території Лівобережної України, але цьому також заважали й об'єктивні фактори, які перешкоджали перспективі звільнення Лівобережжя від російської залежності. Серед них:

- Кримське ханство втрачало невичерпний дохід від ясиру та вкраденого майна.

- Воно переставало бути важливим політичним суб'єктом на арені Східної Європи через втрату можливості відігравати майже самостійну роль в українсько-польських відносинах

- Крим більше не міг встановити власний сюзеренитет над Гетьманщиною і позбутися статусу васала Османської імперії.

Тому можемо зробити висновок, що Кримське ханство хотіло зберегти певний баланс протиріч у протурецькому таборі, але в той же час не дати Україні об'єднатись в союзі з Річчю Посполитою чи Росією.

У середині квітня 1668 р. Кримське ханство навіть присягнуло на вірність дружбі з Польщею [16], що засвідчувало польський вектор зовнішньої політики Аділ-Гірея. Зокрема, за умовами присяги кримські війська повинні були вести війну проти П. Дорошенка, якщо він розірве Підгаєцький договір. Саме через це, гетьман одразу після початку лівобережного повстання не оголосив війну Польщі та формально залишився під протекцією короля.

І під час лівобережного повстання П. Дорошенко продовжував просити у Аділ-Гірея про допомогу, обіцяючи йому, що досвід з запорожцями більше не повториться. Він навіть обіцяв відправити на Січ свого військового суддю, а потім відправитися туди самому, “привести запорожців до єдності” [17] та повернути захоплений запорожцями “татарський ясир”.

В той же час росіяни вже почали свій наступ на Лівобережжі. Полки князя Г. Ромоданівського обложили Котельву і Опішню, і І. Брюховецький збирався до наступу під Котельву на допомогу обложеним. Вслід за цим П. Дорошенко розпочав конфлікт із лівобережним гетьманом. Він запропонував І. Брюховецькому відмовитися від булави і в обмін отримати у пожиттєву власність місто Гадяч. Лівобережний гетьман відповів відмовою і заарештував посланців.

В останній декаді травня 1668 р. П. Дорошенко був готовий і виступив у похід на Лівобережжя. Переправившись у районі Кременчука через Дніпро, зупинився табором і розіслав своїх козаків до лівобережних полків, схиляючи їх на свій бік. Ця акція обернулася повним успіхом для правобережного гетьмана і 7 лівобережних полків визнали його владу над Лівобережжям.

Також П. Дорошенко провів успішні переговори з татарським командиром Челі-Беєм, війська якого прийшли на допомогу І. Брюховецькому [18]. Далі П. Дорошенко запропонував лівобережному гетьману мирно зректися булави, але той знову відмовився, вірячи у вдалий результат подій для себе. Наступного дня в таборі І. Брюховецького відбулось заворушення проти нього. Склалася ситуація аналогічна подіям чорної ради 1663 року. В момент коли козаки обох військ почали брататися, сотники схопили І. Брюховецького і привезли до П. Дорошенка. Після цього ми маємо різні версії розвитку подій які приводять В. Смолій і В. Смолій:

- І. Брюховецький був випадково вбитий П. Дорошенком через помах руки, який був витлумачений натовпом як сигнал до розправи.

- І. Брюховецький намагався утекти, але його наздогнали і вбили серденята.

- Була проведена рада після якої І. Брюховецький був страчений разом зі своїми соратниками[19].

Незалежно від того, як усе відбулося насправді, опосередкована причетність гетьмана до загибелі І. Брюховецького стала пізніше причиною до звинувачень у розправі над політичним суперником зі сторони частини запорожців. Тепер не дивлячись на свої невдачі в минулому, П. Дорошенко був визнаний гетьманом “обох берегів Дніпра” і отримав булаву від Лівобережної старшини, усунувши свого головного політичного опонента.

РОЗДІЛ 2. ПОВЕРНЕННЯ ГЕТЬМАНА НА ПРАВОБЕРЕЖЖЯ

1.1. БОРОТЬБА ПЕТРА СУХОВІЄНКА З ПЕТРОМ ДОРОШЕНКОМ

Відтепер, головною ціллю П. Дорошенка стало звільнення лівобережних міст від російських підрозділів і зміцнення своєї влади на Лівобережжі. Спільно з татарами 20 травня 1668 р. гетьман почав похід до Котельви. Але П. Дорошенко не поспішав атакувати головні сили росіян, даючи їм можливість відступити і мирно покинути межі козацької України, що могло б привести до покращення відношень. Великих боїв між двома арміями не відбулося і росіяни відступили на територію Росії[20].

Ставши гетьманом П. Дорошенко також приймав участь у церковних справах. У цьому його підтримував Й. Тукальський, якого після успіху Лівобережного повстання, визнало лівобережне духовенство[21].

П. Дорошенко без кровопролиття витіснив росіян з Лівобережжя, але закріпити цей успіх він на превеликий жаль був не в змозі. В цьому відіграли свою роль кілька чинників. Першою з них була демонстрація польським командуванням готовності розпочати наступ на Правобережну Україну. 20 червня 1668 р. гетьману надійшло повідомлення про задум Я. Собеського вислати потужні роз'їзди до Білої Церкви. Одразу після цієї новини, П. Дорошенко відправляє на Правобережжя свого брата Григорія як наказного гетьмана.

Розвідуючи положення в межах Правобережної України на Поділлі, Г. Дорошенко зіткнувся з корогвами польських жовнірів в околицях Вінниці, і був розгромлений у бою з польськими силами. Наказний гетьман одразу розцінив дії поляків як початок масштабного наступу, тому послав до

Петра подільського полковника О. Гоголя. Дізнавшись про погані новини, П. Дорошенко приймає рішення залишити табір на Лівобережжі і заради підтримання стабільності власного режиму. Перед поверненням на Правобережжя Петро залишає наказним гетьманом Лівобережжя Д. Многогрішного.

Повернувшись в Чигирин П. Дорошенко переконався, що після зречення Яна Казимира Польща не наважувалися на реалізацію широкомасштабного наступу на Правобережну Україну. Тож реальна військова загроза з боку Варшави була відсутня і обмежувалась епізодичними воєнними акціями та, якщо вірити Й. Єрличу, направленням 19 липня 1668 р. 25 корогв на допомогу білоцерківській залозі, яку очолював Ян Льобель[22].

Потребувало розв'язання й питання оформлення протекції султана. 5 липня 1668 р. до Чигирини повернулися послы П. Дорошенка зі Стамбула у супроводі чаушів, які привезли згоду Порти підтвердити союз. Порта пропонує лише складення присяги на вірність султанові та перебування турецьких залог в Чигирині та Кодаку. Для прийняття ухвали П. Дорошенко скликає старшинську раду на якій учасники відмовилися від запропонованих умов[23].

Відіславши турецьке посольство назад до Стамбула, П. Дорошенко прийняв рішення про повернення на Лівобережжя. У другій декаді вересня 1668 р. він зупинився під Сокирною, на березі Дніпра, очікуючи на підхід козацьких полків. В цей момент надійшла від татарських послів дуже неприємна звістка про вдалі переговори запорожців з кримським ханом і обрання П. Суховієнка гетьманом від імені Запоріжжя. Новий союз між Запоріжжям і Кримським ханством тримався головним чином на частковому невдоволенні зміщенням і вбивством І. Брюховецького, а

також на бажанні запорожців зберегти свій рівень незалежності від Гетьманщини.

Причини зміни зовнішньополітичного курсу кримською верхівкою можна зрозуміти опосередковано. Кримське ханство прагнуло стати лідером в регіоні Східної Європи і почало протидіяти П. Дорошенку як прихильнику протурецької орієнтації, бо єдина Гетьманщина зменшувала простір політичних можливостей. Також вельми важливим чинником була втрата джерела збагачення, тому що грабування васала Порти ставало неможливим. За спостереженням Б. Флорі, “Крим переставав би бути потрібним імперії як військовий форпост і міг бути перетвореним у звичайну провінцію”[24].

Розуміючи майбутні наслідки політичного союзу між Кримом і Запоріжжям, П. Дорошенко відмовився від задуму повертатись на Лівобережжя і очолювати спротив та залишився на Правобережжі. Щоб зберегти свої позиції на Лівобережжі Петро розпочинає пропагандистську кампанію з метою сформуванню про себе суспільну думку, як про прихильника царської протекції і борця з татарами[25]. П. Дорошенко висилає до Гадяча полковника Івана Дуб'ягу, який мав надати московському послу умови майбутнього українсько-російського договору. В них правобережна козацька старшина пропонувала російській стороні протекцію Олексія Михайловича на умовах розриву Андрусівського миру 1667 р., визнання гетьманства П. Дорошенка над єдиною Україною і забезпечення Гетьманщини достатнім суверенітетом.

Після пропозиції П. Дорошенка розвиток подій засвідчив незгоду російської сторони йти на такі великі поступки. Вона прагнула лише закріплення за собою Лівобережжя. Тому П. Шереметьєв лише затягував безрезультатні з точки зору російської позиції переговори.

Ведучи переговори з офіційними представниками російської влади на Лівобережжі, П. Дорошенко водночас готується до бойових дій з Кримом-Гіреєм і П. Суховієнком. Одночасно з переговорами П. Дорошенка і російськими урядовцями, і початком боротьби між П. Суховієнком і П. Дорошенком, Д. Многогрішний дбає лише про зміцнення свого політичного становища й визнання його влади російською стороною хоча б над територією Сіверщини. П. Многогрішний безперечно розумів безперспективність продовження опору, і тому намагався не допустити капітуляції Лівобережної України після якої автономія України могла бути сильно звужена.

Отже, на момент кінця 1668 р. Гетьманщина і Запоріжжя опинилися під владою одразу трьох гетьманів, що зробило політичне становище України більш нестабільним на фоні політичної ситуації до Лівобережного повстання І. Брюховецького. П. Дорошенко не дивлячись на політичну кризу в Польщі, перспективні переговори з Портою і вдалий хід повстання І. Брюховецького, ніяк не міг впливати на настрої кримсько-татарських еліт і на політичні тенденції запорізького козацтва. В сукупності союз між П. Суховієнком і Кримським ханством зірвав процес уніфікації між Лівобережжям і Правобережжям, і викликав політичну кризу, яку лівобережний гетьман Д. Многогрішний через нестачу сил, міг зупинити тільки за допомогою повертання до протекції від Олексія Михайловича. Можна зробити вирок, що на відміну від повстання Б. Хмельницького козакам і старшинам не вистачило політичної єдності, а також підтримки політики П. Дорошенка від Кримського ханства.

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИКА ДЕМ'ЯНА МНОГОГРІШНОГО НА ЛІВОБЕРЕЖЖІ. ПОВЕРНЕННЯ ЛІВОБЕРЕЖЖЯ ДО ВАСАЛІТЕТНИХ СТОСУНКІВ З РОСІЄЮ

Заливши Д. Многогрішного наказним гетьманом Лівобережжя П. Дорошенко відправляв Дмитру символічну допомогу для боротьби з російською армією. У кінці 1668 р. російське військо успішно захоплює міські фортеці і просувається вглиб Лівобережжя. Наказному лівобережному гетьману довелося почати переговори з Г. Ромодановським про припинення бойових дій. Тим паче Д. Многогрішного схилив до переговорів досвідчений дипломат і церковний ієрарх Лазар Баранович[26]. В свою чергу Д. Многогрішний погоджуючись на відновлення російської протекції, відстоював суверенність Гетьманщини та вимагав виведення московських воєвод із залогами з Лівобережжя.

17 грудня 1668 р. в Новгород-Сіверському відбулася рада на якій були присутні старшини з Чернігівського, Стародубського і Ніжинського полків та представники деяких лівобережних міст. архієпископ Лазар запропонував кандидатуру Д. Многогрішного на місце гетьмана. Всі учасники ради погодилися з пропозицією і після цього Д. Многогрішний став називатися “сіверським гетьманом”[27]. Але щоб зберегти гетьманство в умовах примирення з Росією Д. Многогрішному також було потрібно пройти процедуру схвалювання його кандидатури російським урядом. Саме для цього була скликана Глухівська рада 3-6 березня 1669 року, після якої були обома сторонами були затверджені Глухівські статті.

На Глухівській раді Д. Многогрішний був визнаний гетьманом. Спочатку він відмовлявся від гетьманства, але згодом погодився і присягнув на вірність цареві. Новина про Глухівську раду 1669 р. остаточно поховала надію П. Дорошенка на збереження цілісності Гетьманщини після Лівобережного повстання. Після повернення Лівобережної України до російської протекції та провалу переговорів з

Росією П. Дорошенко і його прихильники могли розраховувати лише спираючись на підтримку від Порти.

Одразу після отримання гетьманської булави Д. Многогрішний почав боротьбу проти колишнього лівобережного гетьмана П. Дорошенка, і використовуючи російський вплив протидіяв його спробам зберегти дрібний вплив на Лівобережжі. Д. Многогрішний займав позицію за якою українське питання було вирішено Андрусівським перемир'ям 1667 року[28].

З вищезазначеного можемо зробити висновок, що прихід Д. Многогрішного до влади на Лівобережжі і проведення Глухівської ради були неминучим результатом Лівобережного повстання і політики П. Дорошенка. На той час, після оголошення П. Суховієм війни П. Дорошенку, козаки і старшина не могли консолідуватися для надання опору російським військам, які за чисельністю сильно переважали кількість українських сил у розпорядженні лівобережного гетьмана. Д. Многогрішний повинен був повернутися до російського сюзеренитету, бо продовження опору такому противнику було позбавленим для гетьмана і його оточення будь-якого сенсу.

ВИСНОВКИ

Події 1664-1669 років були невдалими сторінками в історії України. Раптове рішення розпочати повстання у зв'язку з обуренням умовами Московських статей більшої частини населення, духовенства і старшини. Для І. Брюховецького рішення про повстання, від якого він відмовився, виявилось фатальним через негативне ставлення до нього серед усіх верств населення, бо саме він був відповідальним за цю політику. Його трагічна доля відкрила можливість для короткої консолідації в руках Петра Дорошенка і об'єднання Гетьманщини. На початку свого перебування в межах Лівобережжя Петра Дорошенка супроводжував успіх, але за ним слідувало повернення на Правобережжя, яке було викликане неправильно зрозумілим польським наступом на Правобережжі.

Вслід за поверненням Дорошенка на Правобережжя і усвідомлення відсутності воєнної загрози з заходу, до гетьмана при поверненні на Лівобережжя надійшли погані новини про обрання Петра Суховія запорізьким отаманом, підписання політичного союзу між Запорізькою Січчю та Кримським ханством і оголошення Запоріжжям війни з ціллю призначити правобережним гетьманом свого кандидата.

Безперечно, що наслідки невдалої Підгаєцької кампанії підтримували напругу у відносинах між Дорошенком і Аділ-Гіреєм. Але у цієї зовнішньої політики Кримського ханства були й об'єктивні причини серед яких головними були можливість звуження автономії Портою і відсутність джерела збагачення. В такій ситуації Дорошенко міг лише почати підготовку до оборони і почати безперспективні переговори з Росією.

Многогрішному разом зі своїм оточенням залишалося лише повернутися васалітетних стосунків з Росією і почати переговори, які були

закінченні укладенням Глухівських статей та визнанням з боку Олексія Михайловича.

Розвинута історіографія цієї теми та доступність джерел дають змогу досліджувати ці події і приділяти їм більше уваги в майбутніх дослідженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

1. Московські статті Івана Брюховецького. URL - http://history.org.ua/?termin=Moskovski_statti_1665
2. Андрусівський договір. URL - http://history.org.ua/?termin=Andrusivskyj_dohovir_1667
3. Підгаєцький договір. URL - http://history.org.ua/?termin=Pidhaietskyj_dohovir_1667
4. Запорізько-Кримська угода 1668 року. URL - http://www.history.org.ua/?termin=Zaporozko_krymska_ugoda_1668
5. Глухівські статті. URL - [ДЕМ'ЯН МНОГОГРІШНИЙ. ГЛУХІВСЬКІ СТАТТІ.](#)

ЛІТЕРАТУРА

1. Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко. Політичний портрет: наукове видання / В. Смолій, В. Степанков. – К.: Темпора, 2011.. С. 88.
2. В. Степанков. Програма державного будівництва Гетьмана України Петра Дорошенка. С. 4.
3. М. Горобець. МОСКОВСЬКИЙ ДОГОВІР ГЕТЬМАНА І. БРЮХОВЕЦЬКОГО 1665.
4. С. Дембіцький. Повстання Переяславського козацького полку 1666 року. С. 25.
5. Козацькі вожді України. Історія України в образах її вождів та полководців XV-XIX століть. Т. 2, кн. 1-2. С.62.
6. Чухліб Т. Гадяч - гетьманська резиденція Івана Брюховецького у 1663-1668 рр. С. 42
7. Чухліб Т. Гадяч - гетьманська резиденція Івана Брюховецького у 1663-1668 рр. С. 42

8. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція (1648-1676 рр.). - Київ: Альтернативи, 1999. (Україна крізь віки. - Т. 7). С. 296
9. Чухліб Т. Гадяч - гетьманська резиденція Івана Брюховецького у 1663-1668 рр. С. 42.
10. Чухліб Т. Гадяч - гетьманська резиденція Івана Брюховецького у 1663-1668 рр. С. 43.
11. В. Смолій і В. Степанков. Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко. Політичний портрет: наукове видання / В. Смолій, В. Степанков. – К.: Темпора, 2011. С. 117.
12. В. Смолій і В. Степанков. Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко. Політичний портрет: наукове видання / В. Смолій, В. Степанков. – К.: Темпора, 2011. С. 139.
13. Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко. Політичний портрет: наукове видання / В. Смолій, В. Степанков. – К.: Темпора, 2011. С. 136.
14. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська національна революція (1648-1676 рр.). - Київ: Альтернативи, 1999. (Україна крізь віки. - Т. 7). С. 296
15. Крикун М. Корсунська козацька рада 1669 р. С. 120-121.
16. В. Смолій і В. Степанков. Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко. Політичний портрет: наукове видання / В. Смолій, В. Степанков. – К.: Темпора, 2011. С. 159.
17. В. Смолій і В. Степанков. Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко. Політичний портрет: наукове видання / В. Смолій, В. Степанков. – К.: Темпора, 2011. С. 160.

18. Апанович О.М. Запорізька Січ у боротьбі проти турецько-татарської агресії, 50-70-і рр. XVII ст. / О.М.Апанович. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. С. 214.
19. В. Смолій і В. Степанков. Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко. Політичний портрет: наукове видання / В. Смолій, В. Степанков. – К.: Темпора, 2011. С. 164.
20. В. Смолій і В. Степанков. Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко. Політичний портрет: наукове видання / В. Смолій, В. Степанков. – К.: Темпора, 2011. С. 165.
21. В. Смолій і В. Степанков. Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко. Політичний портрет: наукове видання / В. Смолій, В. Степанков. – К.: Темпора, 2011. С. 166.
22. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко... - С. 209.
23. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко... - С. 214.
24. Флоря Б. Н. Начало открытой османской экспансии...- С. 88.
25. В. Смолій і В. Степанков. Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко. Політичний портрет: наукове видання / В. Смолій, В. Степанков. – К.: Темпора, 2011. С. 178.
26. Ю. А. Блажко. ДО ІСТОРІЇ ОБРАННЯ ГЕТЬМАНОМ ДЕМ'ЯНА МНОГОГРІШНОГО (1669-1672 РР.). С. 153.
27. П. Пиріг. Штрихи до соціально-політичного портрета Дем'яна Многогрішного. С. 10.
28. Володарі гетьманської булави. Історичні портрети. К. Варта. 1995. С. 338.

ДОДАТОК А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Мошнягуд Микита Олександрович, учасник освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - нульової толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
 - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залювувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягти власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

15.04.2024		Мошнягуд Микита
------------	---	-----------------

ДОДАТОК Б

